

Pravda v dějinách a v práci historika

Ladislav Hejdiánek

V historickém pozitivismu mj. přezívá starý řecký předsudek, že pravda se řídí a spravuje tím, co jest. Protože však minulost již není, musí i vyznavač „pozitivních faktů“ rozšířit sféru toho, co jest, ještě také o to, co kdysi „jsoucí“ bylo, i když to potom pomínulo (a stalo se převážně nejsoucím). Ve skutečnosti toho z uplynulé dějinné minulosti zbylo jen málo (kromě toho, co bylo zachováno v paměti a ovšem v zápisech zapamatovaného a i později připomínaného). Ani velmi radikálně pozitivistická historiografie nikdy nezůstává u pouhého popisu toho, co se z minulosti zachovalo (v důsledku setrvačnosti některých materiálů a díky okolnostem, které to zachování umožnily), ale nutně vždy přistupuje k interpretaci oněch kusých materiálů reliktiů. Právě v této interpretaci více méně kriticky navrhuje na nejrizičnější starší interpretace a způsoby pochopení, z nichž ovšem také nezbylo (kromě živého tradován) nic než nějaké zápisy, které musí být rovněž interpretovány, resp. vždy znovu reinterpretovány. Interpretace spočívá v tom, že to, co máme nějak před sebou, dáváme ve svém pochopení do souvislosti s tím, co před sebou nemáme (a s leccím, co takto „před sebou“ ani mít nemůžeme). To, co se pak obvykle charakterizuje jako historické faktum (a tím se obvykle myslí to, co je „dáno“ a je na historikovi jakoby nezávislé), je ve skutečnosti historikova konstrukce – jak to ostatně napovídá také původní význam latinského slova „factum“, odvozeného od slovesa „facio“, tj. dělám, provádím. Tzv. historické faktum je prostě to, co z části nebo složky již uplynulé (a tedy již nejsoucí) minulosti historikové udělali, tj. jak ji rekonstruovali, ovšem jen v rámci chápání, nikoli v nějakém reálném napodobení, v nějaké historií(ck)okreativní imitaci.

Proto cílem práce historika nemůže být, aby ve svém lčením nechal určitou část minulosti tak, jak jest, ale ani tak, jak byla (a už není), ale aby o ní vyslovil svůj úsudek, svůj soud. A tento soud má být platný nejen formálně (vnitřně, aby dával vůbec nějaký dobrý smysl), ale aby nějakým hlubším způsobem onu minulost vstihoval, tedy aby byl pravdivý. Jeho pravdivost ovšem nemůže být chápána jako nějaká jednoznačná a jednosměrná přimknutost k tomu, co se „fakticky“ stalo, protože to právě není k dispozici; k dispozici jsou jen zmíněné materiální relikty a pak už jen (zašifrovaná) interpretace. To, co se stalo, tu není, ale musí být rekonstruováno. Pravdivost této rekonstrukce nemůže být měřena tím, „jak to vlastně bylo“, protože to už prostě neexistuje a nikdo k tomu nemá přímý přístup. Zvláště důležitě však je, abychom si uvědomili, že ani tenkrát, když se věci skutečně ještě děly, když události byly aktuální a živé, nebyly nikterak nezávislé na tom, co si o nich současníci mysleli a jak v nich pod vlivem svého porozumění různým způsobem intervenovali. Dějiny se nemohou dít bez toho, že mnohé (i když ne všechno) nutně prochází lidským vědomím; ale dokonce

i to, co se děje bez zprostředkování vědomím lidí, náleží do dějin jen jako okolnost, totiž jen pokud na to lidé nějak reagují (nebo sice vědomě nereagují, ale my můžeme rozpoznat jejich reakce neuvědomělé, např. jen biologické, třeba zdravotní). Každá taková intervence do průběhu dějin, která není zprostředkována vědomím, bývá obvykle fatální (je-li dost mocná), tedy dějinně bořivá, ničivá, nikoliv tvořivá, dějinnost zakládající a udržující. (A na tomto místě nechám prozatím stranou otázku, co vlastně je předpokladem tvořivého dějinného působení, eventuelně co a jak čini z člověka činný dějinný subjekt, bez něhož by dějiny přestaly být skutečnými dějinami a staly by se opět pouhými ději, a naproti tomu co z člověka, který se do dějin sice narodil, ale dějinně tvořivý není, čini pohyb dějinný objekt nebo tvora na dějinách spíše parazitujícího než dějiny udržujícího.)

Jestliže musí historik při rekonstrukci toho, co se kdysi stalo, počítat s tím, že k nejvládnější, přímo bytostně povaze dějinných událostí náleží ona zprostředkovanost lidským uvědoměním, musí zároveň vzít vážně, že když se to kdysi vskutku dělo, lidé, kteří se v tom dějinném dění nějak angažovali, před sebou ještě neměli celý jeho průběh, ale byli při svém sledování události a při svém zasahování do nich vedeni určitým předporozuměním tom, co teprve mělo přijít, předporozuměním, které sice nejčastěji mělo nějaký vliv, nějaký historický význam (někdy nevelký), ale mohlo být jednak také porozuměním více či méně nespřávným, zejména však muselo počítat také s možnostmi, které nejen ještě nenastaly, ale které se pak třeba vůbec neuskutečnily). A platí to ovšem také z jiné strany: dějiny se dějí velmi často také bez toho, že by si vůbec někdo uvědomil možnost, která se později uskuteční, tedy nejen bez vlivu uvědomění, ale také přímo v důsledku lidského nepochopení, oč vskutku jde (třeba jak – v pozitivním případě – dobrému vývoji napomoci, nebo – v opačném případě – jak zlému zabránit). K porozumění dějinným událostem náleží proto nutně i porozumění (nebo neporozumění) všemu tomu, co se mohlo stát a co se z nějakých příčin (nebo důvodů) nestalo, ať už k naší radosti nebo – častěji – k naší lítosti. Historik, který chce tvrdostně zůstat jen u toho, co se „fakticky“ stalo, a odmítá uvažovat o tom, co se mohlo či mělo stát, aby tím poměťoval to, co se vskutku stalo, redukuje interpretovanou minulost na cosi zcela mrtvého již tím, že ji zbavuje jejího živlu, jejího nejvládnějšího prosředí jisté nepřehlédnutelné a nepopíratelné nerozhodnutosti, bez něhož ztrácí mnoho ze svého smyslu. A právě zejména to mu pak umožňuje, aby do takto uprázdněných míst vsunul porozumění své, tj. aby pod záminkou objektivity buď vůbec nedbal o samotnou událost, nebo ji chápal, anebo aby jejich chápání ze své pozice lépe vědovalo (neboť teprve „post festum“ přicházejícího) kriticky zlehčil, zpochybnil a odmítl. Arnold Toynbee měl zato, že třeba velkým historickým změnám (jako je např. vznik a rozkvět nebo naopak úpadek a zánik civilizací) nelze náležitě porozumět, dokud si neuvědomíme, na jaké výzvy tehdejší současnosti (a tedy přicházející budoucnosti) lidé reagovali a jak na ně reagovali (nebo nereagovali, což je také druh reakce, i když – jak bychom my řekli – nikoli dějinně tvořivé). Myslénka, že by se historik měl starat nejen o to, jak to všechno proběhlo, ale že by to měl poměťovat výzvou, na kterou bylo třeba třeba nějak odpovědět a které se on má pokusit porozumět, je mezi historiky

stále ještě dost nepopulární, ale po mém soudu by měla být chápána jako velmi inspirativní. Dějiny jsou totiž plny všelijakých výzev či lépe všelijakých jejich pochopení (i nepochopení), takže každý pokus zbavit je příjích vyříčení této složky se musí nutně rozcházet s požadavkem historické pravdivosti. Ovšem není-li normou pravdivosti pouze to, co „je“, resp. pro historika, co se („faktický“) stalo, vzniká problém, jak jinak onu „pravdivost“ pochopit a vymezit. Je sice dnes dost běžné takto postavenou otázku a vůbec otázku pravdivosti a pravdy odmítat, ale to by znamenalo rezignovat na vážnost vědy a jejího poznání a připojit se k úpadekové náladě, jejíž příšle a ještě přicházející vlny jsmo svědky. (Na druhé straně je ovšem třeba náležitě porozumět výzev, která spolu s touto úpadekovou vlnou a proti ní ji navzdory přichází a na kterou je také třeba náležitě a opět do hloubky jdoucím a tak úpadek překonávajícím, dějinně tvořivým způsobem odpovědět.)

To vše souvisí s tím, že všechno událostně dění (tedy nikoli pouze dějinné) se nejenom fakticky odehrává, ale vůbec může odehrávat pouze v širších kontextech. Izolované „faktum“ je nutně uměle odfříznuato od těchto kontextů, a tím i od svého pravého významu. Někdy je taková metodická izolace praktická a efektivní, zejména ve fyzice a v chemii, a ovšem v technice (pokud její vynálezy nejsou zaváděny masově, takže mají nepředvídané společenské dopady); už v biologii je taková izolace občas (a stále více) na pováženu a vede mnohem víc k ohrožení než skutečnému poznání života. V dějinách je izolovaný fakt zbaven své dějinnosti a přivřen od stavu „denaturovaného“, tj. své pravé podoby a váhy, svého významu zbaveného. Vzácnost každého „historického faktů“ na kontext vede historika nezbytně buď k tomu, že jej zapojí do svého vlastního (teoretického, myšlenkového) kontextu a dá mu tím nový význam, odpovídající spíše jeho koncepcím a jeho projektům, anebo že se pokusí přes celou řadu takových „faktů“ proniknout k onomu vzdálenému kontextu doby a okolností, z nichž zbyly jen kusé relikty, rekonstruované do jakýchkoli izolovaných „faktů“. A pak ovšem nelze než respektovat, že k pochopení oné doby přispívá mnohem víc schopnost porozumět tomu, co je tak říkajíc „mezi fakty“, než znalost samotných „faktů“. Třochu to snad může připomínat rozluštění neznámého textu, psaného neznámým písmem. K obsahu takového podivného sdělení se ovšem nedostaneme jinak než přes rozluštění písma a jazyka, ale to je pouhá podmínka, pouhý předpoklad. A i když posléze rozluštíme jen filologicky jednotlivé věty a skupiny vět (což nelze bez jistých interpretací postupů), stále ještě nejsme u toho, co je „mezi řádky“, tj. co v textu není vysloveno vůbec (nebo jen v náznaku), ale co je pro jeho pochopení naprosto nezbytné. Považovat rozluštění písma a jazyka za konec práce by bylo stejným nesmyslem, jako považovat za cíl a konec historikovy práce podat jen minulost (přesně: obraz minulosti) tak, jaká „byla“. To, co lze z minulosti jen konstatovat jako „faktum“, je nutně zbaveno smyslu, a to ne proto, že to kdysi vůbec smysl nemělo, nýbrž že metoda přístupu tento smysl narušila nebo v některých směrech přímo odfiltrovala a likvidovala.

Historik nemůže zůstat pouhým pozorovatelem a popisovatelem minulosti, neboť aby vůbec měl co pozorovat a popisovat, musí nejprve dějinně skutečnosti (tj. bývalé přítomnosti) vyjít vstříc; a nemusím snad dodávat, že to není nezbytnost jen pro

historika, který se zabývá vzdálenou minulostí, ale ve skutečnosti pro každého, kdo chce porozumět i své současnosti. Špatný historik se mi „pozná v tom, že je neschopen vedle nezbytného kritického odstupu také vstřícného, otevřeného – byť nadále kritického – přístupu k tomu, co zkoumá, o čem bádá, přemýšlí a pojednává. Falešnou objektivitu a „neutraltu“ nelze nahrazovat falešnou kritičností, která je spíše svévolí a někdy posedlostí (historický pozitivismus resp. historicismus je ovšem jedním typem takové posedlosti, i když spíše pseudo-filosofické). Vyjít dějinně skutečnosti – jakkoli vzdálené – vstříc však znamená najít porozumění také pro to, co se (dobrého či zlého) mohlo stát a co se nestalo, protože tomu zlému zabránila prozřetost některých současnůků, nebo zase obráceně, protože tomu dobrému a žádoucímu nikdo významně nenapomohl, zatímco zlému napomohla slepota současnůků, nepřipravených a možná i neschopných rozpoznat, co by učinit měli.

Mnozí historikové tento přístup odmítají a považují jej (bez vážnějšího zamyslení, tedy předsudčně) za moralizování. Ve skutečnosti jde o závažnou hermeneutickou zásadu a metodický hermeneutický přístup. A zase to neplatí jen pro historii, nýbrž pro svět vůbec (takže „dobré“ a „zlé“ se v tak širokém pojetí vůbec vymyká z možnosti postžení tradičně chápány mi morálními kategoriemi). Svět, v němž žijeme, zdaleka není jen „isoucí“, neboť k němu náleží také to, co už není a z čeho zbyly jen relikty jeho nejsetrvačnějších složek a jimi zprostitkovované „stopy“ toho, co se kdysi dávno událo. A náleží k němu ovšem i všechno to, co nastat teprve má, tj. jak to, co se opravdu stane (aniž by se to přesně tak stálo nesešlo), tak to, co se stálo již, resp. co by se stálo mohlo, ale ve skutečnosti se posléze nestane (tak jako k minulosti světa náleží také všechno to, co nastat mohlo a nenastalo).

Pokud je pravda – v práci historikové, ale vůbec ve vědě a v poznání, v myšlení – chápána jako souhlas se skutečností (chápanou jako to, co „je“, „jest“, přičemž se předstírá, že to, co bylo a není, v nějakém smyslu také „je“, „jest“), pak je naprosto zřejmé, že ony (nepředemité) výzvy, tak důležité pro život a tedy také pro dějiny, nemohou být žádným způsobem pravdivě poznány, protože „nejsou jsoucí“, dokud je někdo nepochopí a své pochopení neformuluje. Pak ovšem už se eventuelně „pravda“ (= pravdivé poznání) o nich vlastně nevztahuje k nim, nýbrž jen k onomu pochopení, ev. k formulacím takového pochopení. A tak se zase dostáváme zpět k dříve naznačenému problému takového pochopení. A jako je ještě myšlenkou, tj. zda jako myšlenka „je“, „jest“, nebo zda jako „jsoucí“ nevzniká teprve tím, že je formulována, čímž ovšem ztrácí charakter myšlenky a jako vsutku „jsoucí“ se stává sérií zvuků nebo písmen. Pokud ideme tímto, od starých Řeků převzatým směrem dost daleko, dost důsledně a radikálně, ukáže se neudržitelnost adekváčního pojetí (a všech dalších, z tohoto chápání odvozených a nějak upravených pojetí) zcela přesvědčivě. Myšlenka sama vlastně „není“ (mohu vědět jen o svých myšlenkách, kdežto myšlenek druhých se mohu jen domýšlet svými myšlenkami, tj. musím si je napřed vymýšlet); to, co „je“, „jest“, „jsou jen výpovědi, výroky, formulace pronesené nebo zapsané, a to „jsou“ vlastně jen zvuky anebo písmena. O pravdivosti výroku nemůže být dost dobře ani řeči, protože mluvit o výroku pak znamená mluvit o tom, co „je“, „jest“, a to „jsou“ např. pouze písmena či jiné

znaky (zvuky samy nestačí, protože rychle pomíjejí – historik se tím, co se stalo, zabývá až od té doby, kdy je vynalezeno a používáno písmo, které se nějak dochovalo díky setrvačnosti materiálů).

Všechny uvedené potíže a mnoho dalších mohou učinit poněkud srozumitelnější onu podivnou pseudo-postmoderní náladu, která vede k tomu, že o pravdě se buď vůbec nemluví, anebo že se interpretuje jako pseudo-pravda (ve stylu: každý má svou „pravdu“; proto je všude spousta nepřítomnějších „pravd“ a nemá smysl se o nich bavit a zejména se o ně přít). Ovšem všechny ty potíže a také ona nálada nejsou žádnými pouhými „fakty“, ale představují jakoby jen vnějšíkové, předemné kulisy, za nimiž je nutno vidět a slyšet to, oč vskutku v představení jde, totiž vlastní dění, děj, přesněji řečeno (neboť také to, co vidíme a slyšíme, je možno redukovat na pouhé „kulisy“, např. pohyb osob a předmětů, na zvuky zachytitelné na pásky apod.) smysl toho dění. Význam těch potíží i nálady s nimi se spojující pochopíme tenkrát, porozumíme-li nepředmětům, žádnými nahrazení ani filmovacím přístroji neregistrovatelným výzvám, které v nich a jimi, zejména však za nimi promlouvají a které nás oslovují. Tak tomu je dnes, a tak tomu bylo i v minulosti, dokonce v tak dávno minulosti, že o člověku nebylo na této planetě ještě ani potuchy. Všechny pokusy odvysvětlit ony „výzvy“, adresované těm, kdo na ně mají a mohou nějak odpovědět, jejich převedením na subjektivitu, na pouhé fantazijní představy lidské mysli, neobstojí právě v konfrontaci s oněmi dávnými způsoby, jak na jím adresované výzvy „odpovídaly“ rozmanité živé bytosti, u nichž mysl, vědomí, fantazii atd. ani v elementárních formách nemůžeme (alespoň z přísné vědeckého stanoviska) předpokládat. Každý pokus o takový způsob odvysvětlení se pak nutně stává jen blábolem, který se proti vlastním zásadám tváří jako „věda“, čímž se sám zatazuje mezi kulisy doby a stává se součástí okolnosti, provázejících nově aktuálně oslovující výzvy.

O pravdě tedy v hlubokém, pravém smyslu nemůžeme mluvit tam, kde jsme svým vlastním přístupem vyřadili všechno to, co dává smysl, a ponechali jsme jenom to, co „jest“, neboť „pravda“ vymezená svým vztahem k tomu, co takto „jest“, smysl nedává – a tedy není žádnou pravdou. Pravda je možná jen tam, kde je možný omyl – a kde je také možná lež a podvod. Tam, kde věci (předměty) jen „jsou“, nemá pravda místa (nebo lépe a přesněji: tam, kde neplatí pravda, nemají ve světě smyslu žádné místo předměty jen „jsoucí“). Místo pravdy není v soudu (či ve výpovědi, jak měl za to Aristotelés a po něm mnozí další), ale právě naopak soudu (či výpovědi) se dostává pravdivosti teprve ve významovém poli pravdy. A významové pole pravdy neobjímá jen naše soudu a výpovědi, ale také všechny skutečnosti, situace, možnosti (i ty, které nikdy nebyly a nebudou uskutečněny, tj. uvedeny do předemné podoby, do uspořádání kulis jakožto okolnosti dalšího oslovování novými nepředmětnými výzvami). To znamená, že smysl historického dění není vlastně obsažen v tom dění samém (jak je obvykle chápáno), nýbrž naopak ono dění (jak je obvykle chápáno) se vyjevuje co do svého smyslu pouze ve významovém poli pravdy, a to jako svým smyslem směřující k pravdě, anebo jako smyslem se odštědivě od pravdy vzdalující. Není tomu tak, že by

se pravda měla (musela) řídit tím, co „jest“, nýbrž naopak to, co „jest“, se buď spravuje, nebo nespravuje pravdou, a v tom pak záleží jeho pravost nebo nepravost.

Aby tyto formulace měly náležitý smysl (resp. aby mohly být ve svém pravém smyslu pochopeny), je třeba zásadně rozlišovat pravdu na jedné straně a její pochopení (resp. pochopení něčeho ve světě pravdy) na straně druhé. To ovšem vyžaduje ochoť myslet a mluvit o pravdě i pravdivosti přesnějším způsobem, než jak jsme dosud většinou zvyklí. Aby k tomu došlo obecněji, to vyžaduje čas, inteligence, intelektuálně by to mělo zvládnout rychleji, takže u nich zejména záleží na dobré vůli, otevřenosti, hybnosti ducha. Nejde ostatečně o nic nového, jde o dlouhotrvající tradici, která více než dvě tisíciletí přežívala v zastrčených a nevytetyaných koutech, zatímco na „agoře“ byla zakryta a překryta zpředměťující tradicí řecké pojmovosti. V práci historika to tedy znamená – chceme-li se pokusit o velmi stručné vymezení – že cílem historikovy práce není odhalit to, co jest, ani to, co bylo, v jejich isoucnosti, nýbrž všechno to, co jest a co kdysi bylo vědomě a programově vtáhnout do pravého světa, tj. do světa pravdy, přičemž toto světlo pravdy nevychází z toho, co jest (či bylo). To, co „jest“, lze totiž také poznat ve světě nepravém, je možno smysl isoucně chápat nespřávně. Také nespřávnost, omyl a lež dávají nějaký smysl, ale je to smysl nepravý. Pravda vrhá tedy světlo nejenom na věci, předměty (které samy o sobě, izolovány od svých kontextů smysl nedávají žádný nebo jen omezený, okleštěný), ale také a zejména na jejich zapojenosti do kontextů; vrhá světlo i na tyto kontexty, a zvláště zase na kontexty slovní a myšlenkové, tj. všechna jednotlivá pochopení, ale také na celkové postupy a struktury chápání atd. atd.

Historik, který nedbá toho, že lidé a jejich činy, události zamýšlené i nezamýšlené atd. nelze náležitě pochopit jen na základě toho, co lze konstatovat jako tzv. fakticitu, nýbrž že je nezbytně zapotřebí porozumět pravé povaze všeho toho, co se kdy si událo a v jakých širších kontextech se to událo (tedy i pravé povaze oněch kontextů), může nanejvýš sbírat materiál pro skutečnou, odpovědnou, to znamená na nepředmětné výzvy pravdy odpovídající historickou práci, ale sám pro ni není připraven. Historik – ostatečně jako každý skutečný, opravdový vědec – je proto ve stejné situaci jako filosof (vždyť vědy vznikaly původně jako filosofické disciplíny), vzpomene-li na nejstarší sebepochopení filosofování, jak je připisováno Pythagorovi a jak je najdeme literárně doloženo v Platonovi: poznáním jednotlivosti ještě nepoznáváme pravdu, ale musíme pravdu mluvit (po pravdě toužit) nade vše, tedy i nad každou uspokojenost s poznáním jednotlivosti (tomu říkávali Řekové „mnohovědění“, a Platon po vzoru Sókratově stavěl mnohovědění do ostrého protikladu k filosofii neméně vehementně než sofiistika). A jestliže spolu s některými starými i novějšími filosofy touhu po moudrosti ztotožníme s touhou po pravdě, pak každý opravdový vědec (a tedy i každý opravdový historik) musí být v tomto (nikoliv v odborném, profesionálním) smyslu filosofem.

Krucialní otázkou ovšem nejen pro historiky, ale pro nás všechny zůstává, jak se to má se vztahem mezi pravdou a dějinami – a mezi dějinami a pravdou. Na jedné straně je nutno se rozloučit se starou myšlenkou (opět řeckého původu, ale až příliš posedle adoptovanou středověkou křesťanskou tradicí), že pravda je neměnná. Je třeba se vrátit

k myšlence, že pravda se děje, že se stává, tj. že přichází, aniž bychom okamžitě přešli k „pravdě“ nastalé a příšle. Pochybují, že by byla již blízko doba, kdy budou historici popisovat dění pravdy, ale nedějinná, nedějící se pravda jistě není žádná pravda. Dění pravdy nekončí neděním, není to aristotelejský pohyb k cíli, po jehož dosažení pohyb končí. Adventivní pravda vždy znovu přichází, a vždy znovu do nějaké určité konkrétní situace, a to nejen individuální – i když to je jistě rozhodující – nýbrž také do nějaké určité situace společenské, do nějaké určité doby, epochy atd., ale nezotožňuje se ani s žádným „svým“ uskutečněním, dokonce ani s žádným „svým“ pochopením, nýbrž zůstává navzdory svému vlastním dění provždy posledním kritériem, poslední normou veškerého „svého“ uskutečňování i každého „svého“ pochopení. To pozoruhodně formuloval kartezian Spinosa – a to navzdory svému kartezianství a s ním spojenému zpředměťování, a možná aniž věděl, že tady sáhl do staré pokladnice židovské – svou tezi *veritas est index sui et falsi*. Pravda se vymyká předmětnému pochopení, protože právě není žádným předmětem, žádným jouscnem, které by bylo lze konstatovat a eventuelně popsat či vyličít. Pravdu nelze poznat samu o sobě, nýbrž vždycky jen jako pravdu o něčem skutečném. To ovšem neznamená, že smíme skutečnost redukovat jen na to, co „je“, což jistě uzná nejen přemýšlející historik zabývající se, jak řečeno, tím, co už „není“, ale musí s tím počítat každý vědec, dnes třeba zejména astronom-kosmolog, který – to je i pro historika velmi poučné – se stále víc pokouší o konstrukci kosmu, zatímco mezi nespočetnými „faktickými“ detaily si velmi náročně vybírá jen ty nové a překvapivé, které mu dovolují lépe a pronikavěji konstruovat.

Porozumět dějinám lze jen tak, že porozumíme tomu, nakolik to, co v konkrétních minulých situacích bylo aktuálně „tím pravým“ (= nejsoucím), bylo vůbec uznaménáno, pochopeno jako výzva, a nakolik se tehdejší lidem podařilo na takovou výzvu (a bylo těch výzev mnohob) náležitě, tj. s porozuměním, odpovědět. Historik, který se dnes a denně nenechá osobně oslovovat výzvami pravdy, nemůže pak pochopitelně – pro základní nedostatek vlastních zkušeností – porozumět tomu, jak byli oslovováni lidé v minulosti. Dějiny prostě nejsou „dány“ tak, že docela stačí se o ně zajímat a jen je poznávat a popisovat; dějinám je třeba porozumět. Ale pravým způsobem jim porozumět může jen ten, kdo se nechá oslovit pravdou a ve velké lásce k pravdě a touze po ní se vždy znovu pokouší je poznávat ve světle pravdy, která není ani aspektem, ani produktem dějin. Historik pak také pravdu o dějinách nekonstruuje, dokonce ani tu „svou“ pravdu, nýbrž vždy znovu se do jejího světla staví sám, neboť i on je dítětem své doby, své společnosti, tradice, určité školy atd., a staví do jejího světla i všechna svá pochopení a vyličení toho, co se stalo v té době a v těch situacích, jimiž se zabývá.

Lothringer in den böhmischen Ländern in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts¹

Hans Lemberg

Vorbemerkung zur doppelten Landesgeschichte

Die Geschichte der böhmischen Länder ist nach Tradition und Struktur Landesgeschichte². Sie ist indes dadurch, daß die tschechische Nation sich mit dieser Geschichte identifiziert, gleichzeitig auch Nationalgeschichte, und sie wurde schon in der tschechoslowakischen Zeit als solche angesehen. Bei der Darstellung internationaler Beziehungen in der Vergangenheit ist daher eine Perspektive üblich, die etwa die Beziehungen zwischen den böhmischen Ländern und England, oder Böhmen und Frankreich in den Blick nimmt.³

Ungewöhnlich – und, das ist in unserem Zusammenhang wichtig, kaum dem gebildeten Publikum bewußt – ist eine Thematik der von uns angesprochenen Art: Beziehungen zwischen den böhmischen Ländern und Lothringen wirken *prima vista* wie Beziehungen zwischen dem Hóherrangigen, der Nation, mit dem Niedrigerrangigen, der Region. Sieht man indes von der modernen Aufwertung der Geschichte der böhmischen Länder zu einer Nationalgeschichte ab, dann standen in der vormodernem Zeit des *ancien régime* Lothringen und die böhmischen Länder tatsächlich auf einer Stufe, und zwar gegen Ende des 18. Jahrhunderts mit immer deutlicherer Ähnlichkeit: Die böhmischen Länder hatten seit 1526 über mehrere Etappen hinweg ihre Selbständigkeit zugunsten eines bloßen Erbländer-Status innerhalb der Habsburger Ländermasse aufgeben müssen; jetzt, seit der Mitte des 18. Jahrhunderts, geschah das Gleiche mit Lothringen, das in das französische Königreich integriert wurde.

- 1 Teile dieses Textes in einer früheren Fassung sind in französischer Übersetzung veröffentlicht unter dem Titel: Des Lorrains en Bohême-Moravie dans la seconde moitié du XVIIIe siècle. In: *Les Habsbourgs et la Lorraine: Etudes réunies sous la direction de J. P. BLED, E. FAUCHER, R. TAVERNIAUX*. Nancy 1988, S. 169-181.
- 2 Grundsätzliches dazu: *Probleme und Methoden der Landesgeschichte*. Hrsg. von FRIED, Pankraz. Darmstadt 1978 (= Wege der Forschung, 492). – FEHN, Klaus u. a.: *Landesgeschichte heute*. Göttingen 1987 (= Kleine Vandenhoeck Reihe, 1522).
- 3 So z. B.: *Frankreich und die böhmischen Länder im 19. und 20. Jahrhundert*. Beiträge zum französischen Einfluß in Ostmitteleuropa. Hrsg. von SEIBT, Ferdinand – NEUMÜLLER, Michael. München 1990 (= Bad Wiesseer Tagungen des Collegium Carolinum); *Großbritannien, die USA und die böhmischen Länder*. Great Britain, the United States, and the Bohemian Lands. Hrsg. von SCHMIDT-HARTMANN, Eva – WINTERS, Stanley B. München 1991 und weitere Bände der gleichen Reihe über Polen bzw. Ungarn und die böhmischen Länder.